

5. Панченко В. Мертве, що хапає за ноги живих. Літ. Україна. 1997. 20 листопада.
6. Панченко В. «Я хочу собою возвеличити українське...» Риси психологічного портрета В. Винниченка. *Березіль*. 1997. № 11-12. С. 155–167.
7. Свєрбілова Т. Персонажі Винниченкових п'єс – кати чи жертви? *Слово і час*. 1993. № 5. С. 32–40.
8. Сиваченко Г. Винниченків «конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах. Усе для школи. Українська література. 10 кл. Вип. 6. 2001.
9. Стівенсон Р.-Л. Твори: В 5-ти томах. К.: Вид-во «Українознавство», 1995. Т.2. 352 с.
10. Фройд З. Три нариси з теорії сексуальності. *Психологія і суспільство*. 2008. № 4. С. 45–91.
11. Хаджинова Р. Творчість О. Кобилянської: проблема традицій і новаторства у малій прозі ХХ ст. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2020. № 1. С. 174–175.

Лебеденко Н.Є.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри радіомовлення і телебачення
Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ІНТОНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИПОВІДКАХ» ІВАНА ФРАНКА

Анотація. У статті проаналізовано інтонаційну характеристику усного мовлення українців на прикладі «Галицько-руських народних приповідок» Івана Франка. Укладач паремій уперше дав аналіз акустичних особливостей «живого» мовлення українців та пояснив їхні значення. Проаналізовано параметри інтонації як засіб вираження емоцій.

Ключові слова: *приповідки, паремії, інтонація, відтінки інтонації, емоції.*

Lebedenko N. Intonation as a tool of expressing emotions in “Galician-Ruthenian Folk Proverbs” by Ivan Franko. The article explores the intonational features of the spoken Ukrainian language, using “Galician-Ruthenian Folk Proverbs” by Ivan Franko as an example. The compiler of the proverbs conducted the initial analysis of the acoustic characteristics of “live” Ukrainian speech and elucidated their importance. The article delves into intonation parameters as a tool for conveying emotions.

Key words: *proverbs, paremias, intonation, intonation nuances, emotions.*

Актуальність дослідження. Іван Франко працював над мовною тематикою усе своє життя. Письменник сам був дуже уважний до своєї мови. Володіючи чотирнадцятьма мовами світу, почувався вільно у чужому мовному просторі. Українську мову дуже шанував, беручи участь у різноманітних мовних дискусіях. Але найбільше Іван Франко цінував живе українське слово, милувався ним, любив його, пишучи про нього: «...товариський, господарський стиль, повний ясності, скромності і простоти, який особливо сьогодні, в пору панування абстракції, претензійності, вишуканої кольористики та символізації... на кожного чоловіка з не затураною головою робить враження подуву свіжого повітря» [5, с. 20]. Збираючи галицькі народні приповідки, поет ставить завдання не лише пояснити їхні значення, показати, в яких комунікативних ситуаціях їх уживають українці, а й зафіксувати, яким тоном, яким голосом їх вимовляють селяни, роблячи відповідні вказівки. Це надзвичайно цінно у вивченні інтонаційної природи усного мовлення українців, особливо сьогодні, коли усна комунікація має нові виміри і форми. Поряд із іншими своїми талантами Іван Франко відзначався глибокою прозорливістю вченого і бачив перспективу розвитку тієї науки, до якої він у певний момент своєї діяльності був дотичний, зокрема науковець розмірковував і про проблеми лінгвістики, стосовно яких на той час ще не була розроблена відповідна термінологія і не існувало відповідних її напрямів. Ідеться про культуру мовлення, стилістику, комунікативну лінгвістику, лінгвістику тексту, лінгвістичну генетологію, прагмалінгвістику, дискурслінгвістику, наративну лінгвістику тощо. Письменник розмірковував про щоденну риторику,

комунікативну практику, комунікативну спроможність селян, їхню комунікативну компетенцію, принципи і закони [3]. Саме в цьому актуальність дослідження таких тем у добу усної комунікації, коли українці ще більше починають усвідомлювати власну мовну ідентичність.

Мета пропонованого дослідження – проаналізувати акустичні особливості живого народного мовлення українців та дослідити інтонаційну характеристику української мови на основі зауваг Івана Франка до зібраних паремій у «Галицько-руських народних приповідках».

Виклад основного матеріалу. Сприйняття інтонації зазвичай випереджає сприйняття сенсу, відповідно неправильне інтонування може призвести до неправильного розуміння повідомлення: розпізнаючи сенс сприйняття, викликаний помилковим інтонуванням, людина неправильно осмислює фразу [2, с. 163].

Інтонація не лише організовує та оформляє усне мовлення, але й водночас визначає комунікативно-прагматичне та емоційно-експресивне значення висловлювання [1].

Науковці відзначають, що «почуття наші ми висловлюємо не стільки словами, скільки інтонацією» [2, с. 165]. Інтонація відіграє головну роль у вираженні людських емоцій. Змістовий діапазон інтонації налічує кілька десятків модально-емоційних відтінків. Роль інтонації дуже велика у розмовній мові. Обходячись без будь-яких лексичних або синтаксичних засобів, мовець за допомогою інтонації передає цілий спектр почуттів і реакцій, оскільки вона має складну гаму виразних можливостей. Контрастні інтонаційні конструкції, розтягування голосних, енергійне виголошення приголосних (які при цьому подовжуємо), уповільнення темпу – усе це різноманітні засоби вираження високої емоційності мови.

Унікальність праці «Галицько-руські народні приповідки» не тільки в новаторських лексикографічних принципах пояснення паремій, але й в оригінальній «мові тлумачення», що репрезентує невербальні параметри спілкування як засіб моделювання комунікативної поведінки українців. І. Франко презентує паремії не лише з позицій традиційного знання, але й застосовує новий, комунікативно-прагматичний підхід [4, с. 68]. Суть принципу комунікативно-прагматичного опису в тому, що

він виокремлював ознаки, які вказують на специфіку застосування цих приповідок у комунікації. Виконані в розмовному стилі, з мовним відтворенням найтонших нюансів комунікативної ситуації, тлумачення паремій є своєрідною комунікативною енциклопедією національного спілкування українців. У тлумаченнях до паремій І. Франко подає широку палітру *паралінгвальних параметрів* (просодику, манеру мовлення), моделює комунікативні ситуації [4, с. 69].

У цій праці звертаємо увагу на вираження емоцій мовців у конкретних комунікативних ситуаціях, інтонаційні нюанси, які виокремив Іван Франко, пояснюючи значення паремій.

І. Франко моделює негативні життєві ситуації і показує за допомогою інтонаційних ремарок, як емоційно по-різному можуть реагувати українці на них, звертаючи увагу на інтонацію **відради** в конкретній комунікативній ситуації: *«Бог би сі гнівав. Так говорить чоловік, коли сам собі або іншому відраджує якесь лихе діло»* [6, с. 134]; **остороги**: *«Не клич біди до себе, бо вона сама прийди до тебе. Осторога всякому не шукати собі напасті на людях»* [6, с. 111]; **потішання**: *«Біг батько і пречиста Мати не дасть загинати. Так потішає себе чоловік, переходячи від зневіри до бодрішого духового настрою»* [6, с. 125].

Уміння українців жартувати, ставитися з гумором та іронією до багатьох життєвих ситуацій відображено у тлумаченнях паремій І. Франка в таких позначках, як: **гумористично**: *«Ей уважый, бо буде наперед блиск, а потім тріск! Гумористично, замість дам по пиці. Натяк на звісне жидівське оповідання про те, як роблять стрільбу. Мовляв: беруть діру, обів'ють залізом, приставлять курок, насиплють порох; як потягнеш за курок, то буде насамперед блиск, потому тріск, а потому тебе дідько вхопить»* [6, с. 121]; **дотеп**: *«Бідний не пє бо не має, скупий не пє бо жалує. Дотепна характеристика тверезих людей»* [6, с. 11]; **жартівливо**: *«Бийте, бийте по азбуці! Жартівливо, коли хтось замазує сліди свого лихого вчинку. Ця приповідка мала повстати ось із якої нагоди. Один багач купив залізний плуг, та боячися, щоб йому не вкрали його, велів ковалеві на леміші вибити азбуку. По кількох днях сам коваль украв той леміш, щоб зробити з нього сокиру. Він зараз усадив його в огонь. Тільки що залізо розпеклося і коваль поклав його на ковадло, аж тут іде багач-власивець, шукаючи своєї згуби. Коваль хапає молот і кричить своїм челядникам: «Бийте, бийте по азбуці! щоб затерти знак на краденім леміші»* [6, с. 47]; **іронічно**: *«Там тобі буде благословити!*

*Іронічно, замість проклинати» [6, с. 120]; **кепкувати**: «Не виділа баба воза, та й казала, що карита. Кепкують із баби, що мало знає світа» [6, с. 63]; **насміх**: «Біжи, біжи, а на місці лежи. Насміх над лінивим, що раз у раз говорить: а побіжу там, а потім побіжу там і там, – а сам ані з місця» [6, с. 92].*

Нерідко І. Франко звертає увагу на говоріння з **доганою**: «Який батько, такий син: видовбали з діжки сир. Говориться з доганою: син плохий, та й батько не ліпший» [6, с. 81]; **докором**: «Блекоте, блекоте, блекотиш, а ци тото видів? З докором зупиняють такого, що говорить небилиці» [6, с. 121]; у формі **дразнення**: «Антішку, лапай жибу за пішку. Дразнення в формі мудрування» [6, с. 52]; «Варум баба не палила? Бо гольц дома не було. Передразнюють говірку урльоупника, що мішає руські слова з німецькими» [6, с. 63]; **згірно**: «Біс ті там знає! Згірно: не розумію, чого тобі треба» [6, с. 118]; «Дав їй Бог долю, як фандолю. Згірно, замість лиху долю. Фандоля побічна форма від фанда – батіг, пуга» [6, с. 135].

Образу, незадоволення та прикрість селян виражено в інтонаціях: **жалування**: «Над бідним ніхто не має змилювання. Жалується бідний, який одначе все нарешті знайде такого, що дасть йому роботу або допомогу» [6, с. 115]; **нарікання**: «Бісе, чорте, що ти є? Нарікання чоловіка на іншого, що не озвався до нього хоч такими не зовсім чемними словами» [6, с. 119]; **кривдування**: «Або то йно що бідни, то гідни? Кривдує собі заможний чоловік, коли хто лише бідних уважає чесними людьми» [6, с. 114]; **огризання**: «Бабо!» – «А ци я ти бабила?» Огризається жінка, коли хто без потреби назве її бабою. Бабити значить бути за акушера» [6, с. 62]; **знеохоти**: «Ой біда тай годі. Вислів знеохоти, огірчення» [6, с. 106]; **уприкрення**: «Ци ті біда не може найти! Вислів уприкрення, чи то про якусь річ, якої в даній хвилі не можна знайти» [6, с. 112].

Деякі паремії І. Франко трактує неоднозначно, моделюючи різні комунікативні ситуації, інколи навіть протилежні, наприклад, промовляти **добродушно-жартівливо, сердито або відчайдушно**: «Десь, бідо, була?» – «Тебе-м шукала». Значення подвійне: або чоловік промовляє добродушно-жартливо чи сердито до якоїсь близької людини, з якою довго не міг здибатися, або образково представлено момент, коли чоловік попадає в нещастя, якого не надіявся, та яке здавна грозило йому» [6, с. 102].

Цікавою в І. Франка є інтонаційно-словесна формула **зітхання**: «Ой бідойко кирвава! Зітхання бідного чоловіка в тяжкім припадку» [6, с. 111]; «Ой Боже мій чорнобривий! Зітхання дівчини, що в церкві устами молилася, а очима пасла за чорнобривим парубком, яким зайняті були всі її думки» [6, с. 144]. Нерідко письменник описує **здивування** в парадоксальних висловленнях: «Туда бий, а туди потече. Дивувався якийсь, що вдарив другого по за вуха, а тому носом кров потекла» [6, с. 92].

Негативною інтонаційною характеристикою І. Франко описує ситуації, пов'язані з пияцтвом, несправедливими діями інших людей або зневірою в Бога: **обрідження**: «Зблювавсі, як не божє сотворіне. Говорять з обридженем про п'яного» [6, с. 124]; **прокляття**: «Бог би ти то витрутив на здоровю! Прокляття: коли хтось потручує другому несправедливо з плати заслуженої чи заробленої» [6, с. 45]; **цинічно**: «Бога нема дома, виїхав до Куликова. Цинічна відповідь львівського вуличника на питання: чи віриш в Бога? Значить хоч Бог і є, але мною не опікується» [6, с. 128].

Цікаво, що деякі інтонаційні негативні ремарки вжито, як сам Франко зазначає, «не конче в злім значенні»: **погроза**: «Виб'ю, аж ти буде с-а горіти. Грозять малим, збиточним дітям» [6, с. 89]; **сердито**: «Якої біди в мене хочеш? Сердито, але не конче в злім значенні, замість чого від мене хочеш?» [6, с. 109].

Висновки. Проаналізований матеріал паремій показав, що омовлені інтонаційні ремарки (27 різних модально-емоційних відтінків) І. Франка до зібраних паремій дуже добре допомагають у поясненні їхніх значень навіть у писемній формі. І. Франко використав дуже вдало комунікативно-прагматичний принцип трактування приповідок. Це допомагає вивчати національні особливості інтонування українського усного мовлення.

Література

1. Голубенко Н. І. Інтонація як засіб вияву і передачі емоційно-експресивного мовлення в інтерсеміотичному художньому перекладі. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія. Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 3. С. 181–185.
2. Дадукевич О. В., Цивата Ю. В. Інтонація як засіб логіко-емоційної виразності в словесній дії професійного актора. *Вісник Національної*

академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. 2022. № 4. С. 161–166.

3. Космеда Т. Комунікативна компетенція Галичан в інтерпретації Івана Франка. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 108–121.
4. Осіпова Т. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки: монографія / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. 388 с.
5. Франко І. «Bel parlar gentil». *Франко І.: Збір. творів: у 50-ти т. К. : Наукова думка*, 1982. Т. 37. С. 5–20.
6. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Цифрове перевидання. К., 2014-2021. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Folklore/1901/GalRusProverbs.html>.

Ніколашина Т.І.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

Тихоненко М.М.

учитель української мови та літератури, англійської мови

ОЗ «Кобеляцький ліцей № 2

імені Олеса Гончара Кобеляцької міської ради

Полтавської області»

ПРОБЛЕМА «БАТЬКІВ І ДІТЕЙ» У ЗБІРЦІ «ТРИ ЛИНИ ДЛЯ МАРІЇ» СЕРГІЯ ОСОКИ

Анотація. У статті простежено специфіку розкриття морально-етичних проблем, стосунків батьків і дітей, формування характеру та причини девіантної поведінки дитини в підлітковому віці у другій збірці короткої прози «Три лини для Марії» Сергія Осоки, пов'язаних із вихованням у сім'ї та навчанням у школі.

Ключові слова: новела, головний герой, стосунки батьків і дітей, автобіографічний характер.